

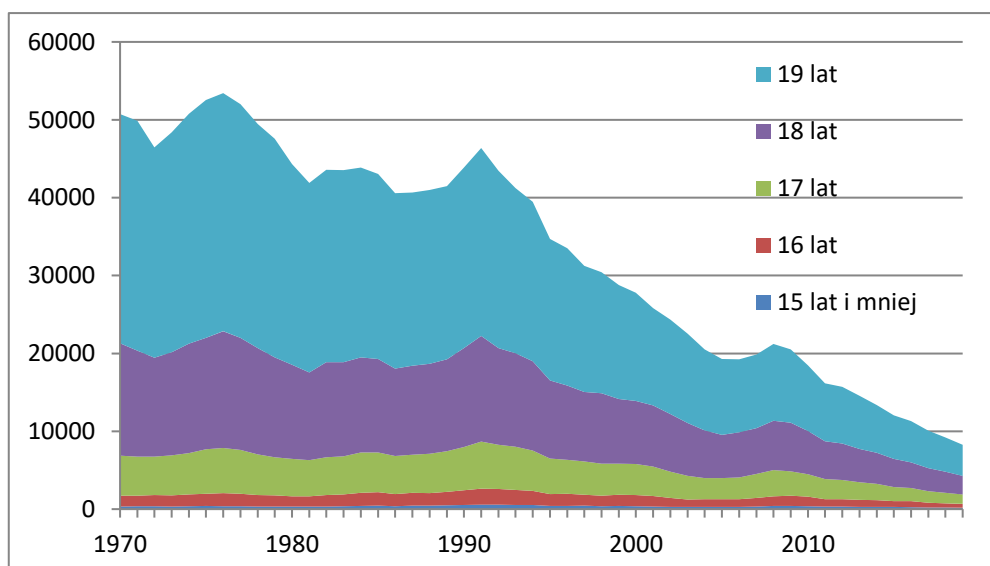
Nastoletnie matki we współczesnej Polsce

Dorosłość różnie bywa definiowana. Zazwyczaj utożsamiamy ją z niezależnością ekonomiczną, osiąganą dzięki własnej pracy, i samodzielnym zamieszkiwaniem. Niemniej bezspornie istnieje i jeszcze jedna przyczyna, dla której nawet w przypadku osób niespełniających powyższych wymagań skłonni jesteśmy uznać, iż są dorosłe. Tym powodem jest rodzicielstwo. Powyższa konstatacja, wskazująca na rozbieżność między dorosłością a wspomnianymi na początku jej desygnatami najbardziej widoczna jest w przypadku nastoletniego rodzicielstwa. W poniższym tekście ograniczono się jedynie do analizy wczesnego macierzyństwa, wychodząc z założenia, że to właśnie ono zdecydowanie silniej – poprzez konieczność zapewnienia intensywnej opieki w pierwszych miesiącach i latach życia dziecka – oddziałuje na życie młodych kobiet w porównaniu z mężczyznami-ojcami, niekiedy wręcz pisząc im scenariusz życia.

W ostatnim półwieczu liczba urodzeń wydawanych na świat przez matki w wieku poniżej 20 lat – choć zmienna – charakteryzowała się generalnie znacznym spadkiem (rys. 1), dzięki czemu odpowiadają one obecnie za 2% ogółu urodzeń w miejsce 7-8% z początku lat 1970.

Rysunek 1

Urodzenia wydawane na świat przez nastoletnie matki w latach 1970-2019 według wieku

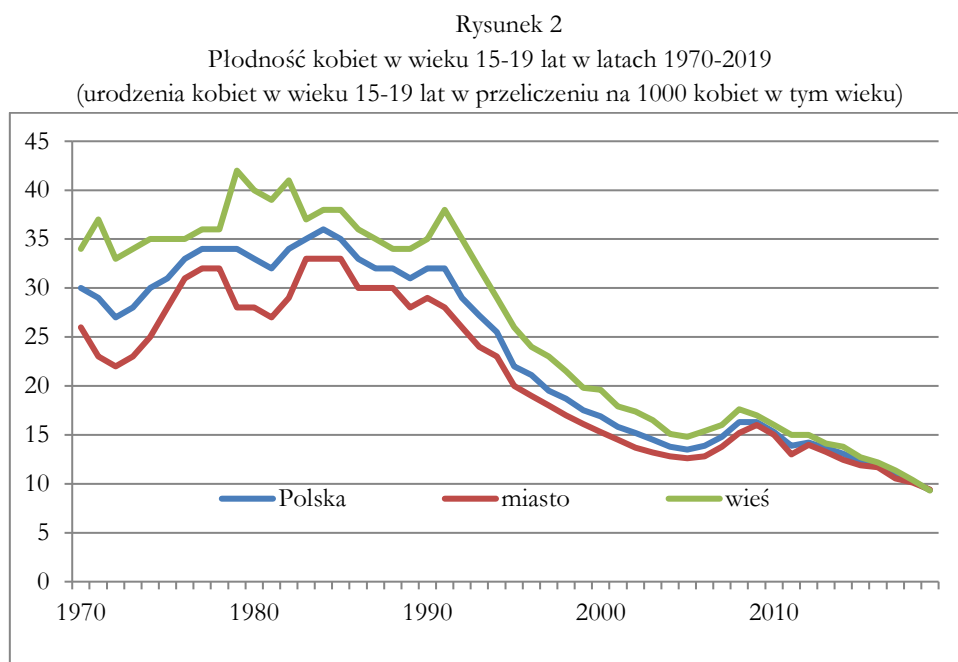

Źródło: *Roczniki Demograficzne* w odpowiednich latach

Liczba urodzeń nastoletnich matek uzależniona jest od kilku czynników. Po pierwsze, od liczby nastoletnich dziewcząt, a ta przez długi czas zmniejszała się, odzwierciedlając odnotowywany w latach 1983-2003 spadek liczby urodzeń, zaś ostatnio ustabilizowała się z uwagi na dochodzenie do

interesującego nas wieku mało zmiennych liczbowo roczników. Po drugie, aktywności seksualnej, odzwierciedlającej i chęci i wynikających z zakresu uzyskanej od rodziców swobody możliwości, która najprawdopodobniej wzrasta, patrząc na obniżanie się wieku inicjacji seksualnej [Izdebski, 2012: 153-154]. Po trzecie, wiedzy na temat antykoncepcji, która w warunkach dostępu do Internetu coraz bardziej jest dostępna. Po czwarte zaś, (nie)dostępności aborcji.

Patrząc na zmienną liczbę dziewcząt w wieku 15-19 lat, dla celów porównawczych zdecydowanie korzystniejsze jest posługiwanie się wskaźnikiem natężenia informującym o liczbie urodzeń w przeliczeniu na 1000 kobiet w tym wieku (rys. 2).

Źródło: *Roczniki Demograficzne* w odpowiednich latach

O ile lata 1970. i 1980. odznaczały się powolnym wzrostem płodności nastolatek, o tyle ostatnie trzy dekady to czas bardzo wyraźnego spadku natężenia urodzeń w zbiorowości nastolatek i ujednolicania się zachowań prokreacyjnych mieszkanek miast i wsi. Odnotowany w drugiej połowie pierwszej dekady XXI w. wzrost płodności był najprawdopodobniej spowodowany wprowadzeniem gimnazjów i związanym z tym obniżeniem wieku oddzielającego bycie dzieckiem od bycia zaliczonym do grona młodzieży, co wiąże się zazwyczaj z większą swobodą dawaną potomstwu przez rodziców. W 2019 r. płodność nastolatek osiągnęła najniższy poziom w powojennej historii i pierwszy raz była niższa niż 10 urodzeń na 1000 dziewcząt w wieku 15-19 lat.

Analizując urodzenia nastoletnich matek, szczególną uwagę należy zwrócić na te, w przypadku których poczęcie nastąpiło w wieku wskazującym na wystąpienie przestępstwa związanego z nieosiągnięciem przez matkę w chwili aktu seksualnego tzw. wieku przyzwolenia, tj. ustalonego przez prawo minimalnego wieku, od którego osoba jest uznana za zdolną do wyrażenia ważnej z punktu widzenia przepisów zgody na czynności seksualne z inną osobą. Zgodnie z polskim prawem (art. 200 *Kodeksu karnego*) wiek przyzwolenia wynosi 15 lat, ale z uwagi na trwanie ciąży większość urodzeń dokonywanych przez 15-letnie dziewczęta związane jest z poczęciem poniżej owego wieku (tab. 1).

Cieszy szybko malejąca w ostatniej dekadzie liczba takich przypadków, choć wciąż odnotowywane w ostatnich latach rocznie 200 przypadków wskazuje na znaczne braki w zakresie edukacji seksualnej. Cieszy zwłaszcza to, że spadek dokonuje się w warunkach długotrwałego obniżania się wieku *menarche* (pierwszej miesiączki) [Radochońska i wsp., 2006; Tatarczuk i wsp., 2017], a zatem

pośrednio i wcześniejszego zainteresowania własnym ciałem i seksualnością wśród dziewcząt. Niepokoi jednakże niekorzystna różnica pomiędzy tempem spadku liczby urodzeń wydawanych przez dziewczęta w wieku 14 i 15 lat a tych nieco starszych, szesnastoletnich (tab. 1), świadcząca albo o większej przypadkowości ciąży wśród najmłodszych kobiet, albo o ich coraz większej koncentracji wśród zbiorowości specyficznych ze względu na podejście do wczesnego rodzicielstwa (Romowie).

Tabela 1
Urodzenia wydane na świat przez bardzo młode matki w latach 2000-2019

Wiek	2000	2005	2010	2015	2019		
					Ogółem	Miasto	Wieś
12	2	-	1	-	2	1	1
13	9	6	7	1	3	3	-
14	50	40	54	54	31	22	9
15	379	260	293	225	147	101	46
16	1425	983	1253	747	501	318	183
Ogółem	1865	1289	1608	1027	684	445	239

Źródło: dane GUS

Częstość wydawania na świat potomstwa przez nastolatki jest bardzo zróżnicowana przestrzennie (tab. 2). Znaleźć można bowiem stałe różnice płodności pomiędzy poszczególnymi regionami [Rosset, 1974; Szukalski, 2011, 2016].

Tabela 2
Płodność nastolatek w podziale wojewódzkim w latach 2000-2019
(urodzenia na 1000 kobiet w wieku 15-19 lat)

Województwo	2000	2005	2010	2015	2019		
					Ogółem	Miasto	Wieś
Dolnośląskie	19,2	15,1	17,3	14,5	10,9	10,6	11,5
Kujawsko-pomorskie	19,3	16,4	17,9	14,9	12,0	12,4	11,6
Lubelskie	16,2	13,6	13,9	11,3	7,7	6,4	8,6
Lubuskie	21,8	17,7	19,3	16,5	11,3	11,2	11,5
Łódzkie	14,9	11,6	13,3	11,3	8,4	9,0	7,6
Małopolskie	13,6	10,5	11,1	8,8	6,5	6,9	6,1
Mazowieckie	14,9	11,0	12,6	10,3	7,5	6,9	8,4
Opolskie	17,0	13,7	15,2	12,2	9,7	11,2	8,3
Podkarpackie	13,9	11,1	12,2	8,2	7,0	7,1	7,0
Podlaskie	12,8	11,2	12,6	10,1	8,2	8,5	7,7
Pomorskie	20,2	17,0	20,2	15,9	12,4	11,2	13,9
Śląskie	15,8	12,8	16,1	13,1	9,4	10,4	6,7
Świętokrzyskie	15,5	11,2	13,4	9,5	7,8	7,0	8,3
Warmińsko-mazurskie	21,4	18,3	21,3	17,0	13,4	11,9	15,2
Wielkopolskie	16,8	13,6	15,8	12,2	10,1	10,2	9,9
Zachodniopomorskie	23,8	19,4	19,4	17,3	13,5	11,8	16,5
Polska	16,9	13,5	15,3	12,3	9,4	9,4	9,3

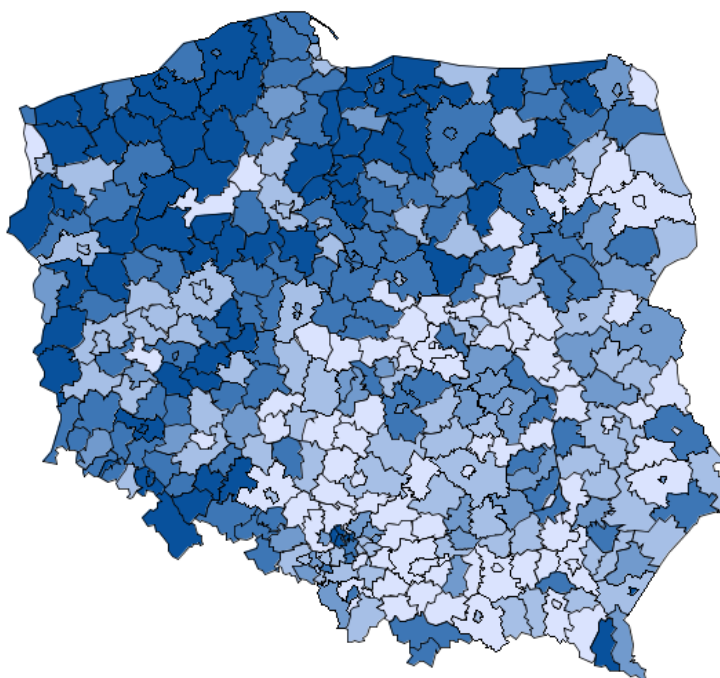
Źródło: *Rocznik Demograficzny 2001*, baza danych *Demografia* GUS (www.stat.gov.pl)

Różnice te są bardzo znaczne i stałe. Z reguły najniższe wartości odnotowywane są w Polsce Południowo-Wschodniej (małopolskie, podkarpackie, świętokrzyskie), podczas gdy najwyższe w Polsce Północnej (zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie, pomorskie). Warto zaznaczyć jest to, że w regionach o najwyższych wartościach płodności częściej rodzą nastolatki wiejskie, podczas gdy w województwach o wartościach najniższych dotyczy to mieszkanki miast. Generalnie zaś to obszary wiejskie odznaczają się zdecydowanie większym zróżnicowaniem zachowań prokreacyjnych w tym względzie, odzwierciedlając wyższe zróżnicowanie obyczajowości i religijności.

Województwa są zazwyczaj wewnątrznie dość silnie zróżnicowane, jeśli idzie o natężenie nastoletnich urodzeń. Stąd też warto przyrzeć się podziałowi bazującemu na powiatach podzielonych na kwintyle, tj. na 5 równolicznych klas, oznaczonych tym ciemniejszym kolorem, z im wyższymi wartościami natężenia urodzeń mamy do czynienia (mapa 1). Pamiętać należy, że z uwagi na niewielką liczbę urodzeń wydawanych na świat przez nastolatki w mniejszych powiatach dane dla jednego roku mogą nie do końca informować o realnej, uśrednionej, skali natężenia urodzeń. Zazwyczaj płodność interpretowana jest jako wskaźnik skłonności/gotowości do rodzenia dzieci, w przypadku najmłodszej grupy wieku rozrodczego ta interpretacja jest jednak niewłaściwa. Płodność bowiem jest wskaźnikiem jednocześnie wczesnej aktywności seksualnej, znajomości antykoncepcji, skłonności do stosowania aborcji, czy akceptacji otoczenia dla wczesnego macierzyństwa.

Mapa 1

Płodność nastolatek w 2019 r. według powiatów w podziale na kwintyle

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych GUS *Demografia*

Patrząc na mapę obrazującą zróżnicowanie przestrzenne płodności nastolatek na poziomie powiatów, zauważyć można, iż na mapie Polski widoczna jest swoista linia idąca z południowego zachodu na północny wschód, dzieląca kraj na dwie części. Ta pierwsza, obejmująca b. Ziemię Odzyskane i ziemie b. zaboru pruskiego zdominowane w XIX w. przez etnicznych Polaków, charakteryzuje się generalnie wyższym natężeniem urodzeń kobiet bardzo młodych. Z kolei ziemie dawnej Kongresówki i Galicji skupiają te powiaty, w których mamy do czynienia z relatywnie niską częstością urodzeń nastolatek. Powyższe różnice najwyraźniej widać w przypadku porównania

powiatów, które odznaczają się ekstremalnymi w skali kraju wartościami płodności (tab. 3). W dziesięć powiatów o najniższych wartościach znajdują się reprezentanci jedynie 4 województw Polski Południowo-Wschodniej, podczas gdy w przypadku jednostek administracyjnych o wartościach najwyższych reprezentanci 5 regionów ulokowanych jedynie w Polsce Północno-Zachodniej. Zadziwiające są długotrwałe konsekwencje powojennych przemieszczeń ludności i odmiennego podejścia do seksualności i erotyki widoczne na ziemiach poszczególnych, dawnych zaborów.

Tabela 3

Powiaty o najniższych i najwyższych wartościach współczynnika płodności nastolatków w 2019 r.

Powiaty o najniższych wartościach		Powiaty o najwyższych wartościach	
Ostrołęka (mazowieckie)	2,80	białogardzki (wielkopolskie)	20,28
olkuski (małopolskie)	2,91	człuchowski (pomorskie)	20,39
Chełm (lubelskie)	3,04	strzelecko-drezdenecki (lubuskie)	20,53
krakowski (małopolskie)	3,25	górowski (dolnośląskie)	20,95
rzeszowski (podkarpackie)	3,34	tczewski (pomorskie)	21,64
myślenicki (małopolskie)	3,42	olecki (warmińsko-mazurskie)	21,98
makowski (mazowieckie)	3,47	malborski (pomorskie)	22,01
kolbuszowski (podkarpackie)	3,65	goldapski (warmińsko-mazurskie)	22,69
lipski (mazowieckie)	3,95	łobeski (wielkopolskie)	23,36
puławski (lubelskie)	4,02	pyrzycki (wielkopolskie)	25,50

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych GUS *Demografia*

Tabela 4

Urodzenia nastolatków według wieku i województw w 2019 r.

Województwo	Wiek								
	12	13	14	15	16	17	18	19	Łącznie
Dolnośląskie	-	-	1	11	37	88	188	338	663
Kujawsko-pomorskie	-	1	2	17	39	95	172	271	597
Lubelskie	-	-	-	9	18	67	119	178	391
Lubuskie	-	-	1	8	16	53	68	117	263
Łódzkie	-	-	1	6	36	74	131	202	450
Małopolskie	-	-	2	6	33	58	164	275	538
Mazowieckie	-	-	2	15	52	123	232	497	921
Opolskie	-	-	4	2	14	27	44	114	205
Podkarpackie	-	-	2	5	21	45	114	191	378
Podlaskie	-	2	-	2	7	39	68	110	228
Pomorskie	1	-	6	13	43	101	206	325	694
Śląskie	1	-	2	20	64	149	282	387	904
Świętokrzyskie	-	-	-	4	16	22	64	116	222
Warmińsko-mazurskie	-	-	4	10	25	74	129	226	468
Wielkopolskie	-	-	3	9	45	117	242	422	838
Zachodniopomorskie	-	-	-	9	31	72	157	246	515
Polska	2	3	30	146	497	1204	2380	4015	8275

Źródło: baza danych *Demografia* GUS (www.stat.gov.pl)

Ostatnim wątkiem, jaki w niniejszym opracowaniu zostanie poruszony, jest kwestia zróżnicowanej między województwami liczby urodzeń – przede wszystkim tych przytrafiających się najmłodszym matkom, w przypadku których poczęcie nastąpiło poniżej wspomnianego wcześniej wieku przyzwolenia (tab. 4). Ponownie wspomnieć trzeba, że głównymi czynnikami różnicującymi województwa są liczba jego mieszkańców, a zwłaszcza liczba nastoletnich kobiet, oraz płodność w badanej grupie wieku. Analizując zatem powyższe dane, uwzględnić należy zarówno pierwszą z tych determinant, jak i tę drugą, przedstawioną już wcześniej (tab. 2).

* * *

W antropologii społecznej istnieje pojęcie *cultural age deadline*, mówiące o zgodnym ze społecznymi normami i oczekiwaniami minimalnym (lub maksymalnym) wieku rozpoczynania (lub kończenia) realizowanych przez jednostkę ról społecznych. Jedną z takich ról jest i bycie matką. Bez wątplenia w tym przypadku w ostatnich trzech dekadach jesteśmy świadkami redefiniowania społecznych oczekiwań prowadzącego do coraz mniejszej akceptacji dla nastoletniego – czy szerzej wczesnego – macierzyństwa. Wydaje się bowiem, że z uwagi i na wydłużanie się typowej kariery edukacyjnej i na niepewność w pierwszych latach kariery zawodowej preferowane jest obecnie stawianie się matką w wieku najwcześniej dwudziestu kilku lat. Stąd też występuje malejąca liczba i częstość urodzeń wydawanych na świat przez nastolatki, jak i wciąż obniżające się natężenie urodzeń w zbiorowości kobiet trochę starszych, mających 20-24 lata. Owe społeczne oczekiwania są jednak wciąż silnie zróżnicowane przestrzennie, jak i społecznie, co prowadzi – z jednej strony – do wyraźnych różnic pomiędzy poszczególnymi regionami i subregionami w zakresie natężenia płodności nastolatek, z drugiej zaś – do występowania specyficznych grup społecznych, w których wczesne zostanie matką spotyka się z pełnym zrozumieniem i aprobatą, niekiedy wręcz jako wyraz osobistej strategii wyboru ścieżki życia [Skowrońska-Pućka, 2016].

Literatura

- Izdebski Z. 2012, *Seksualność Polaków na początku XXI w. Studium badawcze*, Wyd. UJ, Kraków
- Radochońska A., Dudzik S., Perenc L., 2006, *Zmiany sekularne wieku menarche u dziewcząt z Boguchwały i Krasnego badanych w latach 1976/77, 1988/89 oraz 2003/04 na tle populacji dziewcząt rzeszowskich*, „Przegląd Medyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego”, nr 1, 64–69
- Rosset E., 1974, *Demografia Polski*, t. 2, PWN, Warszawa
- RRL (Rządowa Rada Ludnościowa), 2019, *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2018-2019*, ZWS GUS, Warszawa, <http://bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnosciowa/publikacje-rzadowej-rady-ludnosciowej/>
- Skowrońska-Pućka A., 2016, *Nastoletnie macierzyństwo – szansa czy ograniczenie? Doświadczenia małoletnich matek z grup defaworyzowanych*, „Studia Edukacyjne”, nr 42, 217–242
- Szukalski P., 2011, *Nastoletnie macierzyństwo we współczesnej Polsce*, „Polityka Społeczna”, nr 1, 14–18, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3463>
- Szukalski P. 2016, *Urodzenia nastolatek*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny”, Nr 6, 1–4, <http://hdl.handle.net/11089/19661>
- Tataczuk J., Asienkiewicz R., Wandycz A., Jerzak I., 2017, *Dojrzewanie dziewcząt z województwa lubuskiego w kontekście wybranych czynników środowiskowo-społecznych*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”, t. 16, nr 3, 127–138